

УДК 378. 017:502/504:373.3.091.12.011.3-051

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ НУШ

Коваль В.О., к. б. н., доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Погасій І.О., магістрант
факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Статтю присвячено вивченню актуальної проблеми, що пов'язана з формуванням екологічної компетентності в умовах інноваційного освітнього процесу. На основі вивчення досвіду вітчизняних і зарубіжних науковців проаналізовано сутність понять «компетентність» та «екологічна компетентність». Розкрито особливості формування екологічної компетентності учнів майбутнім учителем початкової школи. Визначено методи та форми навчальної діяльності, що сприяють реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі під час вивчення предметів природничого циклу. Експериментально досліджено стан екологічної компетентності майбутніх фахівців.

Ключові слова: екологічна компетентність, компетентнісний підхід, майбутні вчителі початкової школи, форми і методи навчання, метод проектів.

Статья посвящена изучению актуальной проблемы, связанной с формированием экологической компетентности в условиях инновационного образовательного процесса. На основе изучения опыта отечественных и зарубежных ученых проанализирована сущность понятий «компетентность» и «экологическая компетентность». Раскрыты особенности формирования экологической компетентности учащихся будущим учителем начальной школы. Определены методы и формы учебной деятельности, способствующие реализации компетентностного подхода в образовательном процессе при изучении предметов естественнонаучного цикла. Проведено экспериментальное исследование уровня экологической компетентности будущих специалистов.

Ключевые слова: экологическая компетентность, компетентностный подход, будущие учителя начальной школы, формы и методы обучения, метод проектов.

Koval V.O., Pohasii I.O. THE EXPERIMENTAL STUDY OF THE STATE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' ENVIRONMENTAL COMPETENCE IN THE CONTEXT OF A NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article is devoted to the study of the actual problem dealing with future primary school teachers' ecological competence formation in the conditions of the innovative educational process. On the basis of studying the experience of home and foreign scientists, the meanings of the concepts of "competence" and "ecological competence" have been analyzed. The peculiarities of young learners' ecological competence formation by the future primary school teacher have been revealed. The methods and forms of educational work that promote the implementation of the competence approach in the educational process during the study of the natural cycle subjects have been determined. The state of future specialists' ecological competence has been studied experimentally.

During the study, it was found that most students have a sufficient level of environmental competence and apply different methods, forms of work with students. Studying of age and psychological peculiarities of junior pupils, acquaintance with various forms, innovative technologies of forming ecological competence and acquiring practical skills in the process of production and pedagogical practice contribute to the successful training and implementation of a competent approach in an innovative educational process.

Key words: ecological competence, competence approach, future primary school teachers, forms and methods of teaching, method of projects.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток суспільства, виокремлення новітніх світових тенденцій, виникнення інновацій і постійне оновлення інформації вимагають якісних змін у системі освіти, що стає неможливим без її реформування. Нині в Україні триває процес оновлення змісту освіти, створення оптимальних умов для гармонійного розвитку особистості учнів,

студентів, розкриття їхніх здібностей і потенціалу. Потреба в активних громадянах із чіткою життєвою позицією, самосвідомістю, здатністю до саморозвитку вимагає якісних змін у системі освіти. Відповідно, одним зі стратегічних завдань реформування освіти має стати формування компетентної особистості, здатної застосувати здобуті знання на практиці для

прийняття рішень, вирішення проблем у навчальних і життєвих ситуаціях. Тому пріоритетним напрямом розбудови системи освіти в Україні є застосування компетентнісного підходу, що дасть можливість вирішити проблему надмірності отримуваної інформації та недостатності практичної підготовки фахівців, що спонукає до переосмислення ролі знань, активних пошуків оптимального поєднання знаннєвого та практичного компонентів змісту освіти. Особливо гостро постає питання модернізації змісту екологічної освіти, що викликане кризовою ситуацією у сфері відносин «людина-природа» і практичного застосування екологічних знань, отриманих у процесі навчання для покращення стану навколишнього середовища, вирішення екологічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з 90-х років ХХ століття, застосування компетентнісного підходу в освіті почало активно досліджуватись у європейських країнах. Проблема формування компетентностей висвітлена у фінальному звіті «Ключові компетентності для успішного життя та успішно функціонуючого суспільства», заяві учасників конференції Європейської Ради ЄС «Європейський простір ВНЗ», декларації Болонського процесу «Зона європейської вищої освіти» [6, с. 194]. Пріоритетність запровадження компетентнісного підходу до освітнього процесу визначена в документах, прийнятих урядом України, які спрямовані на підвищення якості освіти та її конкурентоспроможності на міжнародній арені. Серед них можна виділити Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти, концепцію Нової української школи, Закон України «Про освіту».

Значний внесок у дослідження проблеми застосування компетентнісного підходу до освітнього процесу було зроблено такими вченими, як Н.М. Бібік, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, О.Я. Савченко та інші. У їхніх працях розкрито мету, основні засади та завдання, особливості формування компетентностей. Дефініцію понять, пов'язаних із компетентнісним підходом, представлено у працях таких науковців, як Н.Ю. Олійник, Н.В. Баюрко, Ю.П. Шапран. Р.К. Мельниченко дослідив особливості та етапи формування екологічної компетентності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте не досить дослідженими є особливості становлення екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, а також форми, методи

та засоби її формування в умовах компетентнісного підходу в екологічній освіті.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні особливостей застосування компетентнісного підходу в процесі навчання дисциплін природничого циклу та навчальної виробничо-педагогічної практики майбутнього вчителя початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Компетентнісний підхід у багатьох наукових дослідженнях трактується як інноваційний засіб, що сприяє підвищенню якості освіти, оновленню її змісту та модернізації відповідно до європейських освітніх стандартів. Однак результати теоретичного дослідження літературних джерел і методики викладання предметів природничого циклу вказують на неоднозначність у поглядах науковців щодо визначення поняття компетентності. Наприклад, у Новій українській школі екологічну компетентність визначено як уміння раціонально користуватися природними ресурсами й усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя людини [4, с. 12]. За визначенням Н.В. Баюрко, екологічна компетентність є складником професійної компетентності учителя, що містить сукупність екологічних знань, уявлень, поглядів, переконань, ідеалів і моральних оцінок щодо навколишнього середовища, які інтегруються в особистісну систему екологічних цінностей, що визначають напрям життя та діяльності особистості [1, с. 109]. Ю.П. Шапран трактує поняття як складник особистісної компетентності, рівень якої виявляється у способі життя людини, її ставленні до навколишнього середовища через професійну та побутову діяльність, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід, цінності актуалізуються в умінні приймати рішення та діяти, усвідомлюючи наслідки їхнього впливу на довкілля [8, с. 34].

Екологічна компетентність, за Н.Ю. Олійник, є «інтегрованим результатом навчальної діяльності студентів, що формується передусім завдяки опануванню змістом предметів екологічного спрямування і набуттям досвіду використання екологічних знань у процесі вивчення предметів спеціального і професійного циклів» [5, с. 15].

Хоча науковці виділяють різні підходи до визначення сутності поняття «екологічна компетентність», спільним для визначення цього поняття є те, що компетентність містить не тільки екологічні знання, але й уміння та навички раціонально користуватися природними ресурсами, брати активну участь у вирішенні екологічних проблем, діяти, усвідомлюючи вплив своєї діяльності на навколишнє середовище. Тобто йде

переорієнтація зі знаннєвого на практичний компонент.

У процесі підготовки майбутнього вчителя для Нової української школи успішне застосування компетентнісного підходу в освітньому процесі вимагає від нього не лише розуміння сутності цього поняття, але й знання особливостей та шляхів формування екологічної компетентності учнів, оскільки вчитель залишається ключовою фігурою для учня та сприяє цивілізованій взаємодії дитини з природою. Під час викладання курсу «Я досліджую світ» та інших навчальних предметів «вчителю необхідно працювати творчо, застосовувати різні види діяльності, що сприяють активізації психічних процесів, розвитку мислення. Крім того, треба брати до уваги вікові особливості дітей, рівень їхнього розумового розвитку, загальну теоретичну і практичну підготовку» [3, с. 47]. Не менш важливим під час формування екологічної компетентності учня є високий рівень екологічної свідомості самого вчителя. Адже молодшим школярам властиве наслідування дій дорослого. Тому вчитель, його дії та вчинки мають бути прикладом для учнів. З огляду на високу емоційність молодших школярів необхідним є вплив вчителя на їхні почуття та емоції, що сприяє формуванню екологічної свідомості, переконань, ціннісних орієнтацій. Якщо вчитель уміє яскраво, емоційно, зацікавлено подати навчальний матеріал, то жоден учень не залишиться байдужим до його предмета.

С.А. Барабашко виділяє таку особливість молодших школярів, як висока рухова активність, низька зосередженість і розсіяність уваги. Тому екологічна компетентність має містити мотиваційну діяльність, яка передбачає творче застосування набутих знань, умінь і життєвого досвіду. В основі мотиваційної діяльності школярів лежать навчально-пізнавальні мотиви, які сприяють розумовій активності та визначають усвідомлення необхідності в екологічних знаннях, навичках і спонукають до взаємодії з природою [7].

Компетентнісний підхід у змісті екологічної освіти реалізується під час викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Проте успішність формування екологічної компетентності залежить від врахування особливостей молодших школярів і втілюється в різноманітних методах і формах роботи. У процесі фахової підготовки студенти знайомляться з різноманітними методами активізації пізнавальної діяльності учнів, що містять використання завдань розвивального характеру. Це можуть бути цікаві спостереження, ребуси,

кросворди, загадки, вікторини, ситуативні завдання екологічного змісту; проведення уроків-екскурсій, у процесі яких учні засвоюють навчальний матеріал безпосередньо у природному середовищі, спостерігають за природними явищами та об'єктами, усвідомлюють взаємозв'язки у навколишньому середовищі, навчаються розуміти естетичну цінність природи, ознайомлюються з природоохоронною діяльністю. Крім того, велике значення для формування екологічних умінь і навичок мають екологічні куточки [2, с. 47], в яких діти доглядають за рослинами і тваринами, спостерігають, як залежить їхній стан від правильного догляду.

Крім традиційних засобів формування екологічної компетентності в умовах Нової української школи, необхідним є використання нових технологій навчання, які сприяють підвищенню мотивації учнів. Серед найефективніших є метод проектів, що сприяє формуванню ключових компетентностей, а саме: інформаційно-цифрової, дослідницької, соціальної, загальнокультурної та інших. У процесі викладання шкільного предмета «Я досліджую світ» учні розробляють індивідуальні, парні, групові, колективні проекти еколого-природничого спрямування. Для їх успішної реалізації майбутній вчитель повинен володіти та користуватися цією технологією, бо метод проектів «сприяє підвищенню успішності з дисципліни завдяки поглибленню, розширенню, узагальненню навчального матеріалу; розвиває їхню творчу самостійність; вдосконалює вміння вибирати необхідну інформацію з різноманітних джерел; забезпечує поєднання індивідуальної та колективної діяльності; сприяє формуванню у студентів індивідуального методичного стилю» [8, с. 57]. Ця технологія забезпечує інтеграцію знань із різних навчальних дисциплін на основі міжпредметних зв'язків для вивчення наскрізних тем. У процесі виконання проектів еколого-природничого спрямування учень виступає у ролі науковця, який прагне знайти вирішення певної екологічної проблеми, а вчитель виконує роль консультанта, лише спрямовуючи діяльність учня.

Однією з нетрадиційних форм роботи з учнями є проведення тренінгів, що сприяють відпрацюванню умінь і навичок безпосередньо на практиці, застосуванню життєвого досвіду школярів. Це можуть бути обговорення різних екологічних проблем, дискусії, дидактичні ігри та інші проблемні, пошукові та творчі завдання. Прикладом тренінгового заняття може бути складання учнями казок – казкотерапія. Учням пропо-

нується на основі власного життєвого досвіду скласти екологічну казку, яка відображає певні проблеми стану навколишнього середовища чи ілюструє їх вирішення. Це сприяє не лише розвитку фантазії, мислення, мовлення учнів, але й їх екологічному вихованню, формуванню турботи про навколишнє середовище.

З метою встановлення рівня екологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи нами було проведено анкетування двох груп студентів четвертого курсу факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв спеціальності «Початкова освіта» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка після вивчення всіх основних предметів природничого циклу та проходження виробничо-педагогічної практики. Аналіз анкет показав, що лише 56 % студентів у своїй практичній діяльності часто (кожного тижня) користувались екологічними знаннями. У процесі проходження виробничо-педагогічної практики майбутні вчителі використовували такі форми та методи роботи з дітьми щодо формування екологічної компетентності: 22 % застосовували метод проєктів, 36 % – екскурсії, 18 % – виховні години, 36 % – екологічні свята, 13 % – виховні бесіди, 5 % – вікторини, 5 % – метод уявної подорожі в природу, 13 % – проводили інтегровані уроки «Природознавства» і трудового навчання, 5 % – акції зі збору батарейок, 5 % – екологічний десант, 5 % – екологічний експеримент. Щодо підготовки та проведення заходів, спрямованих на формування екологічної компетентності, то у 64 % студентів виникали труднощі, які були пов'язані з браком часу – 14 %, низькою мотивацією учнів – 25 %, браком відповідної методичної літератури – 25 %. Неоднозначними були погляди студентів на таку форму екологічного виховання, як екологічний десант, або ж суботники. 32 % студентів зазначили, що молодшим школярам було не цікаво брати участь у цій формі роботи, 68 % – навпаки, зауважили, що учні із задоволенням брали в цьому участь. На наш погляд, суботники сприяють формуванню екологічної компетентності, згуртованості колективу, трудовому вихованню, проте потребують модернізації, урізноманітнення іншими видами діяльності. Респондентами було зазначено організація та створення шкільного еколого-розвивального середовища, яке складалось із класних кімнат, обладнаних куточком живої природи – 86 % (з них 12 % мають акваріуми), куточком спостережень – 12 %, стендами і плакатами – 15%, стінгазетами еколого-природничого спря-

мування – 12 %, а також було зазначено, що 12 % шкіл мають пришкільну ділянку й облаштовану екологічну тропу. Результати експериментального дослідження показали, що 78 % респондентів мають достатній рівень екологічної компетентності, 22 % – середній рівень.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у процесі дослідження було виявлено, що більшість студентів мають достатній рівень екологічної компетентності та застосовують різні методи, форми роботи з учнями. Вивчення вікових і психологічних особливостей молодших школярів, ознайомлення з різноманітними формами, інноваційними технологіями формування екологічної компетентності та набуття практичних навичок у процесі виробничо-педагогічної практики сприяють успішному навчанню й забезпеченню реалізації компетентнісного підходу в умовах інноваційного освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баюрко Н.В. Використання проєктних технологій у формуванні готовності майбутніх учителів до розвитку екологічної компетентності учнів. Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 16–17 жовтня 2015 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. 180 с.
2. Коваль В.О., Шевантасва А.В. Формування екологічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи в процесі проєктної діяльності. Молодий вчений. 2018. № 2.1/54.1. Лютий 2018. Спецвип. С. 55–58.
3. Мозуль І.В. Навчання природознавства в сучасній початковій школі. Навчальна програма спецкурсу, курс лекцій та методичні рекомендації: навч. посібник. Глухів: РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2017. 236 с.
4. Нова українська школа: порадник для вчителя / За заг. ред. Н.М. Бібік. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плєяди», 2017. 206 с.
5. Олійник Н.Ю. Формування екологічної компетентності студентів гідрометеорологічного технікуму у процесі навчання інформаційних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02. Х., 2005. 19 с.
6. Пархомець О.В. Компетентнісний підхід як чинник модернізації змісту підготовки економістів. Вісник Житомирського державного університету. Вип. 50. 2009. С. 194–199.
7. Формування екологічної компетентності школярів. URL: <http://baraboshko.byethost8.com/2016/03/22/формування-екологічної-компетентнос/>.
8. Шапран Ю.П. Екологічна компетентність майбутніх учителів біології: її сутність та діагностика. Zbióraportównaukowych. «Postępy w nauce w ostatnich latach. Nowychrozwiązań». (28.12.2012 – 30.12.2012). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamondtradingtour», 2012. 100 s.